

80 esztendeje született Tamási Áron

Tamási Áron:

Emberi szó¹

Némelyek mulatságosnak vélték azt a csevegést, amelyet egyszer, még a harmincas évek végén, Móricz Zsigmonddal folytattam. Ugyanis mi ketten, egy óra leforgása alatt, néhány szónál többet nem beszélünk. Apám is ilyen nagy csevegő ember volt. Serdülő koromban eleget jártuk mi ketten a határt, de sok beszéddel sem a kaszálókat, sem a gabonaföldeket nem riasztottuk el attól, hogy valamit teremjenek. A gimnáziumi esztendők alatt is volt egy atyai igazgatóm, aki maga elé idézvén a rossz diákokat, úgy rótta meg, hogy egy darabig csóváltgatta a fejét, majd így szólt: „No, eredj!” Későbben pedig, amikor katona s majd egyetemi hallgató voltam, gyakran vendégeskedtem a nagybátyámnál, aki nagyprépost volt, s akinek az iskolázatásomat is köszönhettem. Hát Áron bácsi sem szaporította sokat a szót, sőt a Hegyi Beszédet is, mely tudvalévóleg felsorolja, hogy ki-mindenki nyerheti el a mennyek országát, egyszer így foglalta össze: „Légy jó, s eredj bé!”

Ilyenformán a hajlam és a tapasztalat egyaránt közreműködött abban, hogy én is módjával éljek a szavakkal. Úgy hiszem, ez nem is esett káromra, különösen az utolsó húsz esztendőben, mely idő alatt a könnyű szóhasználat tetemes kárt okozott.

Most azonban nekem is mondanom kell valamit. S ez elég nehéz. Nem a csevegés hálójától félek, hanem a vágyaimmal küzdöm inkább. A vágyaimmal, melyek esztendőkön keresztül sok gondolatot gyűjtöttek halomba, az elmondás sürgető reményében. Gondolatot és emberi szót, amely a jószándékot másban is megerősíti, a töprengésben talán utat villant és a jövő arcára némi derűt hint. Igen, így szerettem volna nem egyszer beszélni, de vágyam vágy maradt; s nagyjából vágy marad most is, mert hiszen egyszerűen rövid az időm, másrészt pedig az alkalom, az írói arckép valamelyes vázlatát kívánja tőlem.

Ennek a vázlatnak csak az idő lehet a vászna, a vászon alapozása pedig az emlékezés.

Ha tudnék, legszívesebben a születésem előtti időre emlékezném; s ez lényeges is lenne nagyon, mert az írói képesség korábban születik, mint maga az író. Nem szójátékot használlok, hanem az öröklés dolgáról beszélek. Arról a köznapi igazságról, hogy a sejtek mindig emlékeznek az elődökre. A növények világában ez annyira természetes, hogy csodájára járnánk annak az almafának, amelyik alma helyett tökört teremne. De nyilvánvaló az állatoknál is, amíg a bolha pókhálót nem sző, vagy tücsök módjára nem cipél.

Az emberi sejtek is emlékeznek a szülőkre és azokon keresztül az ősökre, akik nemcsak testi formákat örökítenek át, hanem egyes hajlamokat és különböző képességeket is. Néha nyíltak az öröklött tulajdonságok, máskor pedig az ösztön világában helyezkednek el. Minél különlegesebb valamely képesség, annál több köze van az öröklés törvényéhez. S mivel az írói képesség elég ritka és különleges, úgy vélem, hogy mély igazság van abban a mondásban, hogy „a költő nem lesz, hanem születik”. Azaz: gondolatilag mély igazság van benne, de a gondolat igazsága, ebben az esetben is, vajmi ritkán teljesedik valósággá.

Vagyis ritkán lesz író még abból is, aki annak születik.

Vannak, akik már az első buktatón sem tudnak átalmenni: olyan környezetbe születnek ugyanis bele, ahol az irodalom fogalma idegen, vagy éppen ismeretlen. Az ifjú tehát, aki ilyen környezetben nő fel, még a tudatára sem ébred annak, hogy írói képesség lakik benne. Aki szerencsésebb légkörben nő fel, eljut a második buk-

¹ Megjelent: Új Hang 1956. 6. sz. 26–27. old.

tatóhoz, melyen csak kellő tanulással és a tiszta szándék hevületével lehet átvergődni. S végül, ha valaki ezen is át tudta küzdeni magát, akkor harmadik vizsga gyanánt műveket kell írnia, melyeknek el is kell jutniuk az emberekhez. Ha nem jutnak el, az író pártjában marad, koszorúval a fején.

Nehéz tehát az út.

S valóban: én is borzolódom, ha emlékezetemmel végig futok a magam útján. Emberi igényeim szerint, mint a székelység mélyére száműzött atyámnak, nekem is angolnak kellett volna születnem. De a sors szeszélye szerint székely ágon én is magyarnak születtem, harmadik gyermekül egy olyan családba, amely kevés földön, sok küzdelemmel gazdálkodott. Apámtól a sűrű kedélyt, a világjavító indulatot és a formaérzékét örököltem; kedves anyámtól a humort, a lélek és a szív költői libbenéseit; az ösöktől pedig, akik örködték a szabadság jussa fölött, a virrasztók szimatát.

De nem volt, aki meggyújtsa otthon a gyertyát.

Az irodalom nem jött el, de még nem is üzent arra a tájra, amely kilencszáz méterre feküdt a tenger színe fölött. Írott könyv is csak a biblia unatkozott a házunkban, tudományok a kalendárium, s drámának a váltó. A költők műveit esténként a csillagok pótolták, de azokból csak azt tudta kiolvasni gyermeki szemem, hogy én is vizsla fényük alatt, s azon a helyen fogok élni, valamint apám.

De hát, úgy látszik, nem tudtam elég jól olvasni a csillagokból.

Tíz éves koromban ugyanis olyan dolog történt, minek az udvarába anyám el tudta ültetni a gimnázium gondolatát. Nemhiába volt áldott keze neki, mert a gondolat megfogant, s elvitte engem az udvarhelyi gimnáziumba. A sok gyermeki fáradalom után, melyet erdőkön és mezőkön, hó melegben és kemény hidegben szedtem zsenge ágaimra, én bizony boldogan mentem az internátus finevelő hajlékába. Olyan boldogan, hogy az első esztendőben tanulni is elfelejtettem. Pedig, mint a lányra a gyöngy, reám is rámfért volna a tudomány, mert otthon az elemi iskolában csak annyit szedegettünk volt belőle, mint a madár. Hát eme szűk esztendő után azt mondta apám, hogy haza kell vinni a legénykét, ha már nem fog az esze. Az enyim nem fog?! — pattant meg bennem a virtus; s mivel reménylő anyám a pártomra állt, mégis ottmaradtam. A negyedik osztályban már minden tárgyból a tetőre küzdöttem magam; s az értesítőt pedig, amelyben vastag betűvel állott a nevem, válaszképpen odatettem apám elé.

Mire az érettségim is átalastem, már túl voltam az első buktatón: vagyis tudtam, hogy mi az irodalom. De hogy valaha író lesz belőlem, azt ismét nem tudtam kiolvasni a csillagokból. Pap nem lehettem, mert Áron bácsi, a nagyprépost, ezen a sorozáson nem talált alkalmasnak. Követtem hát a magyar hagyományt, s jogásznak iratkoztam, de mint a kutya a sündisznót, én is csak kerülgettem két évig ezt a tudományt. Át is váltottam a sánt a kereskedelmi tudományokra, amelyekből akadémiai oklevelet szereztem; s könnyen lehet, hogy a százforintos bankjegyet már én írtam volna alá, ha akkor, huszonöt éves koromban, nem bolydít meg ismét a virtus. Ugyanis egy baráti körben, melynek két tagja egy-egy elbeszéléssel a Múzsák csókjára pályázott, azt találtam mondani, hogy én is versenyre kelek azért a csókért. A szó ugyan rágatlanul, s csak virtuskodva futott ki a számon, de ha már kimondtam, állani akartam.

Háromnapig gyötrelmem után így írtam meg az első novellát, melynek nem a megjelenése döntött engem az irodalom csipkebokrába, hanem az érzés, ami az írás után felszakadt bennem; s ami nem volt vidámító, hanem olyan inkább, mintha virágzó csalánba feküdtem volna.

Nem így gondoltam ugyan, de megadtam magam.

S ha már felkötöttem kard helyett a tollat, igyekeztem azt becsülettel használni. Óvakodtam mindentől, ami zavarhatná ítéletemet írói dolgomban. Ezért nem vállaltam soha hivatalt, s nem lettem tagja semmiféle pártnak. Hordoztam a székelyek örökségét: a helytállást és a virrasztást; hordozom, bár néha az a gyanú villan agyamban, hogy a tojás, mely fölött öröködöm, vajon nem zápult-e meg? Gondolkoztam a magyarság sorsán, mely nem egyszer árva bokornak tűnt, s melynek a fészkebe sok kakukk is szereti belopni tojását; gondolkozom rajta, bár néha olyan vagyok már, mint aki hiába őrizgeti a jövő szekeréhez az olajat. Tűnődtem az emberiség állapota, mely a földdel együtt hol éjszakába, s hol biztató napfényre fordult. S igyekeztem megmagyarázni magamnak az égitestekkel és a naprendszerekkel behintett űrvilágot, bár haszontalanul, mert ma sem tudom eloldani magamat a világ fájától, amelyre rá van írva, hogy: „Kezdetben vala az Ige.”

Örökséget hordoztam, gondolkoztam, tünődtem és magyarázatot kerestem. S néha írtam. Regényt, novellát, színpadi művet. Úgy huszonöt kötetre valót. Nem sok, de bizonyosságul talán elég lesz arra, hogy születésem dolgában a sors belássa utólag a tévedését; s talán arra is elegendő bizonyosság lesz, hogy magyar létemre sem viselkedtem illetlenül ezen a bolygón, amelynek vendége voltam.

(1955)

Zöld Péter Csöbörcsökben¹

A magyarok asszonykirálya, *Mária Terézia* sorkatonává akarta tenni a székelységet, hogy belőlük határőr-czredeket szervezve oda vihesse őket, ahol éppen szükség van rájuk. A királynő szándékát a székelyek veszélyesnek látták, kiváltságaikba való jogtalan beavatkozásnak tekintették és megtagadták a fegyver felvételét. A királynő szervező csoportja az ügyben tárgyalást tanácsolt a székelyeknek, melyet Csikmadéfalván, 1764. január 7-én kora délelőtt tarthatnának. A székelység elfogadta a javaslatot, az adott helyen és időben fegyver nélkül megjelent. Csikmadéfalva népe házaiba fogadta a tanácskozáásra jött székelységet és jó reménységben hajtotta álomra fejét...

Kélepece volt azonban a szervező csoport által megjelölt hely, melyet az éjszaka folyamán a királynő katonáinak sűrű gyűrűje zárt körül, és az 1764. január 6-ról 7-re virradó hajnalon tüzekek ágyútüze, huszárok kardja, gyalogosok puskatüze ébresztette a vendégekkel telt Csikmadéfalvát. Gyalázatos mészárlás következett, melyben közel 500 székely vesztette életét. Egyetlen császári katona sem halt meg! Mégcsak meg sem sebesült! Közös sírba dobálták a székelyek tetemeit, majd fejfájukra büszke iratot firkantottak:

Domita siculorum superbia hic jacet,
azaz:

Itt fekszik a székelyek megalázott dölyfössége.

A hetyke fejfa másik felére azonban titkos kéz választ vésett:

Itt emelt magának a gonoszság oltárt
Mondd el hóhérinkra a CIX zsoltárt!

A gyalázatos madéfalvi gyilkosság és hantolás után a királynő „Criminális Commissio”, azaz „Bűnvizsgáló Bizottság” felállítását rendelte el. Fejét és vagyonát vesztise minden felbújtó és résztvevő, 100 forintot kapjon minden feljelentő! Erme „bizottság” működése elől vándorolt Moldvába Csík megye nagyobb, és Háromszék megye kisebb része! Moldvába mentek, a régi Kunország helyén *Nagy Lajos* által létesített vajdaságba, hová magyar csoportokat telepített már *II. Endre* (1225), katolikus vallást és magyar püspököt vitt az esztergomi magyar primás (1227), ahová a magyar husziták menekültek és Husz városát alapították.

A székely ellenállás lelke, szervezője és vezetője a csikmadéfalvi születésű *Zöld Péter* csikszentléleki plebános volt, akinek paptársai: *Beke István* delnei, *Némethi József* szentmihályi plebánosok és *Szász János* csík-somlyói esperes segítettek. Mind a négyüket elfogták és négyévi börtönbüntetést kaptak, amelyet Gyulafehérvár börtönében kenyéren és vizen kell letölteniük. Zöld Péter a méltánytalan fogságból többször megszökött, *Zöld János*hoz menekült. Ott is elfogták és visszaindították erős kísérettel Fejérvár felé. Útközben azonban a máréfalvi székelyek kiszabadították, székely ruhába öltöztették és úgy engedték „arra az útra, amerre angyala vezérlendi”. Zöld Péter hívei után Moldvába ment és gondjaiba vette az ott élő magyarokat. Mintegy öt évig (1765—1770) tevékenykedett ott, sőt a beszarábiai Csöbörösökbe² is eljutott.

Tőle tudjuk meg, hogy a moldvai magyarok első plebániája *Jassi*, amely székelyhelye a misszió pater prefektusának, fatemplomuk van és fa rezidenciában laknak, 2000-nyi katolikus lélekre vigyáznak, akik magyar, német, lengyel stb. nemzetek maradvékai, s jórészt mesteremberek. Egy filiája *Kisperest* néven a Sise patak partján

¹ Ezt az írást *Zöld Péter* születése 250. évfordulójának emlékezetére közöljük.

² Csöbörösök a Dnyeszter folyó partján fekszik, a mai Moldvai SZSZK-ban.

volt. **Második plebániájuk: Mugyilo** — Podolia határán — város, melynek papja egy misszionárius. Filiái a körülfekvő oláh falvakban szétszórta élő magyarok, kik csaknem mind kovakövágással foglalkoznak. **Harmadik plebániájuk Reketin** vagy Duma-falva, köröskörül 17 magyar falu filiával. Egy misszionárius szolgálja őket, aki a többinél igazabb ember. **Negyedik plebánia Szabófalva**, melynek filiái: Halocsest, Gyerjést, Ticzkófalva, Kokosel, Ankuca, Urbest és mások. Ezt is egy misszionárius gondozza. Az **ötödik Talpa**, melynek filiái: Valea alba, Bergován, Homocsin, Turtu-resti, Macskatsi, Felső-Marsineni, Saska és Vunatori. Gyakran üres a plebánia, melyet a szabófalvi pap segít ki. **Hatodik plebánia Kalugarpataka**. Filiái: Terebes, Alsómarsineni, Fontinel, Begyest, Kömpén, Tázló, Frumoasa, Szalonc, Jánosvölgye, Ungurén, Plubók és Bákó városa. A **hetedik plebánia Bogdánfalván** van, melynek filiái: Szőlőshegy, Sósptak, Újhegy, Valiszaka és Alsófund. A **nyolcadik plebánia Forrófalva**, melynek filiái: Kövesptak, Klézse, Nagypatak, Diószin, Nagyszőlős. Ez a plebánia az összes moldvaiak között a legterjedelmesebb, mert csak Forrófalván 500 gazdát számlál. A **kilencedik plebánia Gorzafalván** van. Filiái: Tatros, Okna, Petreska, Kásson és Hersa. Csak ez a plebánia maradt fenn a milkovi püspökséghez tartozók közül. Csöbörceki látogatását Zöld Péter a következőképpen örököltette meg:

„... 1767-ben, midőn Jassiban a misszió prefektusánál voltam, arra kért engem, hogy egy bizonyos pater Ferenc öreg misszionáriussal, aki Husz városában plebános, Tatárországba menjek. A prefektus kérései és a lelkek szüksége s veszedelmei által meggyőztetvén saját alkalmatosságommal Husz városába mentem a misszionárius páterhez, ahonnan saját fogatomat visszaküldöttem. A misszionárius testvérről egy tatár lovat vettem és az ott karucának nevezett szekérbe a lovat befogtam, s szerdán a Prút folyón átkelve, ketten Tatárországba léptünk... Négy napl út után megérkeztünk Csöbörceök városába, ahol a legnagyobb örömmel, de a magyarok bőséges könnyei között a missziós páter házába vendégül látatván az éjszakát eltöltöttük és ott maradtunk egész 14 napon át. Másnap, vasárnap reggel a szabály szerinti imákat elvégezvén, sok öregnek szentségi gyónását hallgattuk ki és 11 óra tájt délelőtt elvégezve a szentmise áldozatot és szent áldozásba részesítve azokat, kik gyóntak, én magyar nyelven a városból és három községből összesereglett nagy néptömegnek a keresztény törvény szerint élendő életéről buzdító beszédet mondtam; azután ebédeltünk, délután a népek hitoktatást tartottam. Általában a szentségekről, különösen a keresztcsülök kötelezettségeiről. Mivel pedig az ő öregek arról értesítettek minket, hogy már 17 éve nem láttak papot és az ő gyermekeik, serdülők és ifjak aligha jól vannak megkeresztelve, az ezen szentség helyes és érvényes felvételéhez szükséges dolgok nem tudása miatt, azért összehíván a bábákat és az egyetlen majdnem 90 éves István Diáknak nevezett tanult embert (quasi licenciatust), a keresztés kiszolgáltatását illetőleg vizsgálatot tartottunk és a legvilágosabban meggyőződünk, hogy a lényegesebben éppen tévedtek, mert a kisdedeket furdóbe téve jobb kezükkel három keresztvetéssel jöleték meg őket a bábák, többnyire semmit se mondván, a fenti öregek pedig a bábák által így elhelyezett kisdedekre hasonlóan keresztet vetvén a keresztés alapját kimondották, de azonkívül semmit sem tettek. Ezért a 17 éven alóli serdülőket és ifjakat és a város bírāja előtt házasságot kötött férfiakat és nőket is házanként felkeresve a szükséges oktatással a késő éjjelig elláttuk arra vonatkozólag, hogy hogyan kell a keresztés felvételére előkészülniük, amit eddig nélkülöztek. A következő napokon reggel mindig az idősebbek gyónásának kihallgatásához láttunk és azután az istenszolgálatot elvégezve, hitoktatást tartottunk, délutánként az odahozott 7 éves és azon alóli kisdedeket megkereszteltük. Az ifjúság megkeresztelését elvégezve, a nép szentségi gyónását meghallgatva megtanítottuk a rózsafüzér végzésének módját, arra, hogy miként álljanak a haldoklók mellett és más szükségeseiben is jól kioktatuk. Ezt a népet valóban istenfőnek találtuk, mely a súlyosabb bűnök még árnyékát is kerüli, a vasár- és ünnepnapokat a régi naptár szerint megtartja, a bűjtöket csaknem kenyéren és vizen a legszigorúbban tartják. Minden vasár- és ünnepnapon templomba mennek és ott a Könyörülj rajtam Isten (Miserere) zsoltárt más magyar énekekkel együtt éneklék. Az imádságokat: Mi Atyánk, Üdvözlégy, Hiszekegy stb.-t és a litániákat az ifjak is emlékezetből tudják, mondják és éneklék. Templomuk a város közepén van kőből, fa torony-nyal, van két ezüst kelyhük jól megaranyozva, négy miseruhájuk a többi öltözettel együtt különféle színekben, szép oltáruk a mennybe felvitt Boldogságos Szűz képével ékesítve. 12 nap alatt, ameddig náluk valánk, meggyóntattunk 7139 személyt, újonnan kereszteltünk 2512 személyt. A 13-ik napon elvégezvén az isteni szolgálatot s az igaz hitben való megmaradásról tett ösztönzést, elbúcsúztunk. Sírás-rívás jaigatás közt két ezernél több férfi és asszony, majd egy magyar mérőföldre kísértek bennünket, a Krisztus véreuhullására kérték, hogy nekik a misszió eljárójától papot kérjünk. Mi a nép ezen óhaját és kérését Ovilier József prefektusnak előadtuk, de igen jól tudom, hogy 1768-ban még nem volt pap küldve...”

En 1768-ban a menekült székelyek nagyobb részével tévedések teljes bocsánatát megnyernyen Erdélybe visszavándoroltam...”

Bathyani Ignác erdélyi püspök felhívta a hazatért és delnei plébánossá kinevezett Zöld Pétert, hogy a moldvai magyar katolikusok életrendjéről, vallási körülményeiről tegyen jelentést. 1781. jan. 11-én Zöld megírta jelentését. A konkrét adatokon túl, rövid tájékoztatást küldött ama nép múltjáról és jövőjéről is:

„... Magyarországból Zsigmond idejében 1420 körül sok magyar vándorolt Moldvába és ott letelepedett. Ezek lelkiekben a milkóvi és bákói püspököknek voltak alárendelve. Majd tatárok, törökök pusztításai miatt, midőn az említett püspökségek megszűntek, az

ott élő magyarok elhagyatottakká váltak. Maradványaik a vajdaságban szétszórtan, kilenc plebánia keretében felosztva magukat -csángó magyarok--nak nevezték és nevezik mai nap is. Az oláh nyelvet ismerik és beszélik mint a magyart, jöllehet ezt sokban elterőleg ejtik ki, mint mi magunk.

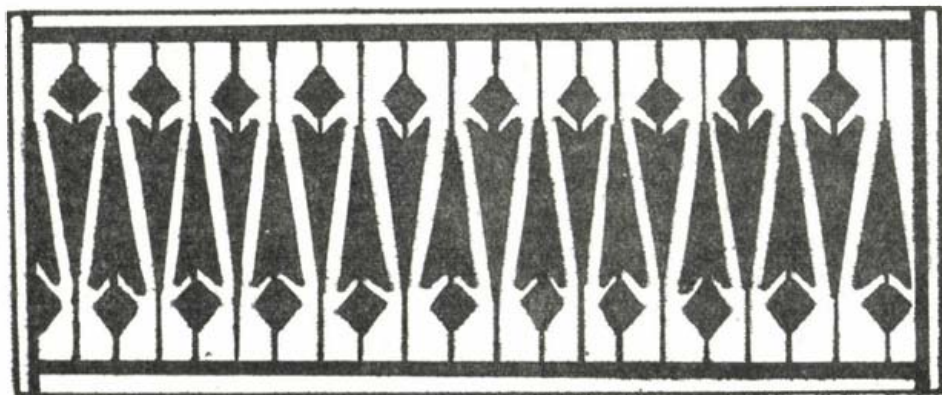
Miután az előbb említett püspökségek megszűntek, a bákói püspöki címet — ahogy a misszionárius atyák értesítéséből tudom — Lengyelországban mindig egy Leopoldisi (Lemberg!) kanonok viseli, ki a moldvai misszió pater prefektusát meg szokta tenni a lelkiekben általános helynökévé. Mégis ezen misszionárius atyák közvetlenül a hitejlesztés római szent kongregációjától (S. C. Propaganda de Fide) a konventualista ferences római tartományából küldetnek. Mind tisztán olaszok, kik sem az oláh, sem a magyar nyelvet nem tudják beszélni és azt a 9 plebániát teljességgel nyomorultan és lanyhán szolgálják. Nyomorultan mondom a nyelvek nem tudása miatt és lanyhán, mert inkább áhítoznak a pénz összesepesére, mint a lelkek megnyerése után, a legvilágosabban kiténik abból, hogy küldetésük 9 évét bevégezvén, pénzzel nyakig megtelje (ahogy a parasztok szeretik mondani) mennek vissza Olaszországba, de az általuk szolgált plebániák, vagy más helyt egyetlenegy valamelyes eretnekségből megtérített sem hagynak hátra. Miért is a magyarok hangos óhajtások között imádkoznak, hogy az Isten igazgassa szerencsésen a magyar király fegyvereit és a római szék szívet, hogy az olasz misszionáriusok helyett magyarokat és az ő nyelvéket értő lelkipásztorokat méltótaskák nekik küldeni.

Arra a kérdésre, hogy miképpen lehetne a csángómagyar nép lelkivigasztalásáról gondoskodni, alig vagyok képesek átlátni, mert a magyarokat a hitejlesztés kongregációjára közvetlenül úgy alávettette a konventualista minoritáknak, hogy annak atyái a kongregációtól, kiközösítéssel és más cerudákkal járó pápai bullákkal láttattak el, hogy alig lehet valamelyik papnak biztonságra odamenni és ottmaradni. Ezenfelül a misszionárius atyák a más nemzetek iránt oly túlbuzgó megvetéstől lángolnak, hogy semmiképpen sem képesek maguk között — főleg magyart — megtérni. En sem időzhattem volna, ha XIII. Kelemen a moldvai fejedelem által kért felhatalmazásával megerősítve nem lettem volna. Ezt megerősíti az oda bevándorolt és az olaszok mesterkedése miatt ott megmaradni nem tudó két magyar konventualista minorita atyának esete, midőn ezek egy évre engedélyezett joghatóság után, a másodikban rögtön megfosztatván attól, hazajövetelüket siettetni voltak kénytelenek.

Aligha lehet azokon másképp segíteni, minthogy a Propaganda de Fidétől kieszközölni, hogy az olaszokat Moldvából mozdítsák el és helyükbe Erdélynek akár világi, akár szerzetesi papságából a magyar és oláh nyelvet egyformán beszélő papok küldessenek. Itéitem szerint az obszerváns ferencesek lennének a legalkalmasabbak, akik között mindig vannak, akik mind a két nyelvet tudják... Most csak név szerint katolikusok, mert az olasz atyák a nyelv nem tudása miatt nem képesek őket a hit elemeire oktatni. Sokan 9 évi itt tartózkodás után sem képesek egyetlen oktatást, vagy beszédet tartani. Egyedül Isten tudja, hogyan hallgatják ki a leírt kérdésekből a nép gyónását, amelynek szerintem, mint tapasztalt bíró szerint, alig lehetnek valaha anyagilag teljesek, mivel nem értik a magát vadoló népnek bűneit, azoknak fajait és körülményeit... Ezekről a szerencsétlen magyarok igen gyakran keserű könnyek között panaszkodván, nekem azt mondták, hogy e miatt talán egész életükben nem gyóntak... Ime ezek, miket Püspök úr kérdéseire rövid, de őszinte tollal írhattam öt év hosszú tapasztalatával és gyakorlatával, hogy valóban úgy vannak, a legigazabban megtanultam és szememmel láttam..."

Zöld Péter az egyik legelső magyar pap, aki a moldvai csángómagyarokról és a Dnyeszter parti Csöböröcsökről hírt adott.

Domokos Pál Péter

Régi, fűrészelt tornác (Gyergyó)

A 200 esztendő Józsefváros

1777-ben Pest város tanácsa határozatot hozott, hogy a kerepesi országúttól — a mai Rákóczi úttól — délre elterülő települést a trónörökös — a későbbi II. József — után Józsefvárosnak nevezzék el. A települést addig Pacsirtamezőnek, majd Alsőkülvárosnak hívták, és amikor a Józsefváros nevet kapták, már mintegy 50 éves múltra tekinthetett vissza. Első házai az 1720-as évek végén a mai Horváth Mihály tér bal oldalán, kb. a telefonközpont helyén *Kastberger József* városi tanácsnok szántóföldjén épültek fel. *Kastberger* szántójának a felparcellázása indította el e külváros, majd városrész fejlődését.

A Józsefváros területét betelepülésének első évtizedeiben nagyobb részt kertek, szántóföldek és majorok borították. A kertek a belvárostól a mai Józsefkörút vonaláig húzódtak, Pest lakosai ezekben termelték meg a háztartásukhoz szükséges zöldséget és gyümölcsöt. Ezek mellett piacra termelő kertészetek is működtek a Kis- és Nagykörút közötti zónában, de e vidékre mégis a házikertek voltak a jellemzőek.

A körút vonalán túl a szántóföldek következtek. Ezekből 1718-ban harminchármat irtak össze, felparcellázásuk már a következő évtizedben megindult, de csak a múlt század elején fejeződött be. A napóleoni háborúk éveit kísérő telekspekuláció során árusították ki az utolsó józsefvárosi szántókat, a *Mosel* és a *Schopper* családok tulajdonait, s ezeken keresztül később a Práter és a Tömő utcát nyitották meg. A *Kulich Gyula* és a *Kun Béla* tér környékén a XVIII. században állattenyésztő majorságok működtek. Erre, pontosabban az Alfa mozi helyén volt a forrásként csorgó Illés kútja, amely nemcsak a környék gazdaságait, de a távolabbi lakosságot is jó ivóvízzel látta el.

1730 előtt mindössze öt út szelte át, illetve érintette a későbbi Józsefvárost: a kerepesi országút (ma Rákóczi út), a szolnoki országút (ma Üllői út), a keresztúri országút (ma Népszínház utca), továbbá a dülölként keletkezett — s így irányát gyakran változtató — *Kőbányai*, *Major* vagy *Kálvária* út (ma Baross utca) és a majorok közti terelőút, a *Birka* utca (ma Illés utca).

1730 és 1740 között a mai Horváth Mihály tér körül újabb utcák alakultak ki: a *Magyar* utca (ma Koszorú utca), a *Szlovák* utca (ma Tavaszmező utca), a *Bajor* utca (ma Bacsó Béla utca), a *Sváb* utca (ma Kölcsey utca), a *Felsőduna* utca (ma Vajdahunyad utca) és az *Alsóduna* utca (ma Futó utca). Ha Pesten az 1730-as években külvárosról beszéltek, ez alatt csak a Horváth Mihály tér környékét értették, hisz pl. 1734-ben a mai *Teréz-* és *Erzsébetváros* területén csak 8 ház létezett, míg a későbbi Józsefváros középpontjában 78.

Az 1740-es években megindult az előbb körvonalazott régi városrészközpont terjeszkedése, elsősorban a Belváros felé, de a Kerepesi út és *Kőbánya* irányában is. Ekkor nyílik meg a *Bródy Sándor* utca helyén a városi tégláégetőhöz vezető *Téglaégető* út, amelynek első háza 1741-ben épült fel a rádió székházának a helyén. Ebben az utcában kb. a mai *Makarenkó* utca torkolatánál jött létre a városrész első emeletes háza, a *Zerge-ház*, a benne működő *Kőszáli Zergéhez* címzett vendéglő után elnevezve. E ház után kapta első nevét a mai *Makarenkó* utca, amely még a múlt században is *Zerge* utca néven volt ismert. A *Gutenberg* tér helyén a *Városligettől* a *Boráros tér* felé tartó *Rákos-árok* keresztelte a *Téglaégető* utat. Az esőzések során gyakran kiöntő árok a mai *Mária* és a *Somogyi Béla* utcák vonalában szelte át a Józsefvárost, a mellette haladó utcát ez időben *Sár* utcának hívták. A kerepesi országút mellett 1711-ben épült fel a *Rókus kápolna* szentélye, majd 1740-ben a kápolna hajója is. A *Rókus* (*Semmelweis*) kórház helyén kétszáz évvel ezelőtt még pestisbarakkok álltak. A *József* utca és a *Népszínház* utca közötti szántók felparcellázása 1760-ban kezdődött, és a volt szántók határvonalai mellett a következő utcák jöttek létre: *Víg* utca (ma *Pogány József* utca), *Conti* utca (ma *Tolnai Lajos* utca), *Veréb* utca (ma *Lévai Oszkár* utca), *Nyárfa* utca (ma *Auróra* utca).

A *Népszínház* és a *Rákóczi* út közötti terület a XVIII. században még nem települt be. Errefelé, elsősorban a mai *Köztársaság* tér helyén, ebben az időben állatvásárokat rendeztek. A *Mátyás* téren és a *Kulich Gyula* téren túl, 1740-től további majorokat létesítettek; a korabeli telekkönyvek összesen 46 józsefvárosi majorról tudnak, bár ennyi major egyidőben sohasem létezett e városrészünkben, mivel a régebbi pl.: a *Stáció* (*Baross*) utca mellettieket már 1740 előtt házhelyekké parcellázták fel. A *Kálvária* (*Kulich Gyula*) téren 1746 és 1749 között díszes barokk kálváriát építet-

A Horváth Mihály tér az 1770-es években (Rekonstrukció)

tek mellette volt e külváros temetője, amelyben 1731-től 1818-ig több józsefvárosi generációt temettek el.

1777-ben, amikor városrészünk a Józsefváros nevet kapta, területén 424 házat számláltak össze és ezekben mintegy 3200 lakos lakott. Nagyobb részük mezőgazdaságból élt, akár önálló gazdaként, akár mint a patricius polgárság cselédje. A mezőgazdaságon belül az állattenyésztés, főleg a szarvasmarha- és a juhtartás, valamint a szőlőművelés dominált. Sokan keresték kenyerüket mint kisiparosok, s ezek segédjei, vagy mint a Rákóczi tér helyén működött városi téglaegető munkásai. Nemzeti-ségi megoszlás szerint magyarok, szlovákok és németek éltek a régi Józsefvárosban, az utóbbiak száma volt a legnagyobb, a városrész vezetői, a bírák és az esküdtek is németek voltak.

A XVIII. század Józsefvárosa nem volt külön korának bármely kisközségénél. Utcái porosak vagy sárosak voltak, kikövezésükről a városi tanács nem gondoskodott, legfeljebb a városrészünket érintő, a Belváros felé tartó országutak karbantartása foglalkoztatta. A szemetet az utcákra hordták ki és itt vágták le sokszor az állatokat is. A lakosság házai általában az utcára merőlegesen épült földszintes vályogházacs-kák voltak, középen konyhával, ez előtt és mögött egy-egy szobával. A szellőretek sokszor csak egyetlen szobában éltek, itt zsúfolódott össze az egész család, télen megszórtva helyét háziszárnyasaival.

A kétszáz év előtti elhanyagolt kisközség napjainkban, mint a főváros egyik legdinamikusabban fejlődő kerülete áll előttünk. A Józsefváros lakóinak a száma kétszáz év alatt háromezerről másfélszázezerre növekedett, a régi elavult házak helyén egyre több modern, emberibb életkörülményeket adó magasház emelkedik. Kerületünket történetesen 1777. november 7-én nevezte el Pest város tanácsa Józsefvárosnak, az idei november 7-e tehát a nagy évforduló mellett e szerény visszaemlékezésre is alkalmat ad.

Dr. Turányi Kornél

